

Struktura rimske vojske početkom Principata

Krička, Jan

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:121994>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-18**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednoprjedmetni)

Jan Krička

**STRUKTURA RIMSKE VOJSKE
POČETKOM PRINCIPATA**

Završni rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju
Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Struktura rimske vojske početkom principata

Završni rad

Student:
Jan Krička

Mentor:
Izv. prof. dr. sc. Željko Miletić

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Jan Krička**, ovime izjavljujem da je moj završni rad pod naslovom **Struktura rimske vojske početkom principata** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 07. 09. 2020.

Sažetak

STRUKTURA RIMSKE VOJSKE POČETKOM PRINCIPATA

Rimska vojska je kroz povijest čovječanstva ostala zapamćena kao jedna od najboljih i najprestižnijih vojnih institucija čije se doktrine i uspjesi u vojno-administrativnim mogućnostima i danas pomno izučavaju od strane povjesničara, arheologa kao i kod vojnih stručnjaka modernih vojnih sila. Temelje svoje pune efektivnosti i kvalitete, vojska stječe za vrijeme preobrazbe rimske države iz republikanskog u carski državni model kada prolazi kroz niz značajnih reformi čiji je glavni pokretač prvi rimski car Oktavijan August. S Augustom, Rim ulazi u carsko razdoblje Principata kada čitava država doživljava promjene u gotovo svim svojim aspektima, a poglavito vojska kao jedan od osnovnih stupova rimske države. Dolazi do korjenitih promjena same strukture čitave rimske vojske poput reforma zapovjednog lanca, strogo definiranih uvjeta vojne službe kao i mogućnost napredovanja stvarajući čitave vojne karijere kakve slično vidimo u modernim vojskama danas. Kao rezultat, rimska vojska za Principata postaje stalna profesionalna vojna sila bez značajne konkurencije sljedećih nekoliko stoljeća.

Ključne riječi: *rimska vojska; Principat; struktura; reforme; August; car*

Abstract

STRUCTURE OF THE ROMAN ARMY AT THE BEGINNING OF PRINCIPATE

Throughout the history of mankind, the Roman army has remained remembered as one of the best and most prestigious military institutions whose doctrines and successes in military-administrative possibilities are still carefully studied by historians, archaeologists as well as military experts of modern military powers. The base of its full efficiency and quality, the army acquires during the transformation of the Roman state from republican to

imperial state model when undergoing a series of significant reforms whose main driver is the first Roman Emperor Octavian August. With August, Rome enters the imperial period of Principate when the whole country experiences changes in almost all its aspects, especially the army as one of the basic pillars of the Roman state. There is a rooted change in the very structure of the entire Roman army such as the reforms of the chain of command, the strictly defined conditions of military service, as well as the possibility of advancing which led to the creation of entire military careers similarly as we see in the modern armies today. As a result, the Roman army during the Principate becomes a permanent professional military power without significant competition for the next few centuries.

Keywords: *Roman army; Principate; structures; reform; August; emperor*

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. AUGUSTOVE REFORME.....	2
2.1. Uvjeti službe i plaća.....	3
3. VOJSKA PRINCIPATA.....	6
3.1. Legija.....	6
3.2. Pomoćne jedinice (<i>auxilia</i>).....	8
3.3. Pretorijanska garda i urbane kohorte.....	11
3.4. Vojna mornarica.....	17
4. VOJNA HIJERARHIJA	19
5. ZAKLJUČAK.....	25
6. POPIS LITERATURE	27
7. POPIS ILUSTRACIJA	28

1. UVOD

Rimska vojska odlikovala se iznimnom razinom discipline, profesionalizma i uniformnosti kakva nije postojala među susjednim državnim tvorevinama, zbog čega su mnoge u konačnici potpuno dominirane vojno ili politički od strane Rime. Jedan od glavnih faktora superiornosti rimske vojske je njena jasno uspostavljena struktura kakvu dobiva za vrijeme Principata pod vodstvom cara Oktavijana Augusta i njegovih nasljednika. Rimska država našla se u poziciji dominantne sile čitavog Mediterana i većine Europe na prijelazu iz 1. st. pr. Kr. u 1. st. nakon Krista, zbog čega su nastali mnogi problemi, prije svega zbog golemog teritorijalnog opsega i dužine granica koje je efektivno trebalo nadzirati od vanjskih prijetnji ili unutrašnjih potencijalnih pobuna. Vojska koja je trebala preuzeti zadaće osiguravanja stabilnosti i zaštite vanjskih granica carstva našla se nakon niza godina građanskih ratova koji su prethodili Principatu u krajnjoj potrebi za temeljnim reformama kako bi ih uspješno mogla provoditi. Samom preobrazbom rimske države iz republike u carstvo došlo je u pitanje postojanje čitave vojske, koja je do tada funkcionirala po republikanskom modelu, a nije zadovoljavala potrebe novonastale carske administracije, zahtijevajući kompletnu strukturalnu preobrazbu. Unutar ovoga rada opisat ću pojedinosti strukture rimske vojske tijekom početnog perioda Principata, koji su koraci/reforme doveli do njenog formiranja, kako je funkcionirala te koje su točno novine nastale s njezinom implementacijom. Također ću opisati položaje unutar zapovjedne strukture rimske vojske: njihove odgovornosti, status, uvjete službe i naposljetku pokušati pružiti uvid u *cursus honorum* kao jasno definiran, iako ponekad fleksibilan put vojnih promaknuća koja su bila dostupna vojnicima ovisno o kategoriji vojne jedinice u kojoj se nalaze i personalnom staležu.

2. AUGUSTOVE REFORME

Konačnom pobjedom Oktavijana Augusta nad Markom Antonijem u bitci kod Akcija, završava dugotrajan period nestabilnosti i građanskih ratova koji je zahvatio čitavu rimsku državu. Vojska kojom raspolaže već se tada posve razlikuje od tradicionalnog republikanskog modela, gdje su konzuli kao vrhovni zapovjednici na čelu legija s jedinicama podijeljenim prema imovinskom statusu na velite, hastate, principe i triarije. Ta kasnorepublikanska vojska ne razlikuje se uvelike od vojske Principata nastale nakon implementacija Augustovih reformi, ali s osnovnim razlikama u manjku standardizacije i prilagodbe napredcima koji su postignuti tijekom ratnih iskustava 1. st. prije Krista.¹ Golema vojska od oko 60 legija i mornarica od 400 ratnih brodova nakon prestanka sukoba više nije bila potrebna te ju August smanjuje zbog ekonomskih, ali i političkih razloga za 300 000 vojnika, koji su potom svi darovani novčano ili u obliku zemljišnih posjeda kako bi se osigurala njihova odanost i negirao rizik od velikog broja nezadovoljnih vojno sposobnih veterana, s kojima je Rim u svojoj prošlosti imao velikih problema. August podatak o darovanim veteranima osobno zapisuje u svome životopisu *Res Gestae Divi Augusti*.² Nakon raspuštanja u funkciji ostaje 28 legija čiji će se broj kretati oko 30 u narednih 300 godina.³ S početkom vojnih reformi, August nastoji u potpunosti odvojiti vojsku i njezine vojnike od državne politike za razliku od prijašnjih perioda. Razbija osjećaj lojalnosti prema individualnim zapovjednicima/generalima od strane vojnika koje vode, i očekivanja nagrada za takav tip odanosti, što je i omogućilo nastanak izrazito moćnih pojedinaca i prouzročilo čitav niz brutalnih građanskih ratova. Umjesto toga nastoji se da vojska Principata bude isključivo odana caru i njegovoj carskoj obitelji.⁴ Car postaje vrhovni general i zapovjednik čitave vojske sa svim svojim ograncima, a krajem 1. st. nakon Krista uobičajena je praksa da carevi preuzimaju direktno zapovjedništvo i vode sve značajne vojne kampanje osobno.⁵ August nadalje osigurava lojalnost vojske tako što svi vojnici na godišnjoj bazi moraju njemu (caru) osobno polagati zakletvu vjernosti ili *sacramentum* koji su za republikansko doba polagali zapovjednicima i generalima u postrojbama u kojima su bili stacionirani. Također svi zapovjednici i viši vojni oficiri svih vojnih

¹ K. GILLIVER, 2007, 188.

² K. GILLIVER, 2007, 184.

³ A. GOLDSWORTHY, 2003, 50.

⁴ K. GILLIVER, 2007, 184.

⁵ B. CAMPBELL, 1994, 68.

jedinica duguju svoj položaj caru, bilo da ih je on osobno postavio na taj položaj, bilo da ih je odobrio nakon priložene preporuke.⁶ Novina je i to da sve legije i *auxiliae* uz svoja uobičajena obilježja nose i standard s prikazom trenutnog cara nazvan *imago*, a nosi ga za to posebno zadužen vojnik *imaginifer* i orla kao simbol Rimskog Carstva kojega nosi legijski *aquilifer*.⁷

Svakako jedna od najbitnijih Augustovih reformi je to da rimska vojska postaje stalna stajaća sila koja se više ne raspušta nakon završetka sukoba, te je umjesto toga stacionirana u provincijama i na vanjskim granicama, ali i po prvi puta su specijalizirane vojne jedinice trajno stacionirane i u Italiji, o kojima će biti više riječi u nastavku teksta.⁸ Regularne legije i pomoćne jedinice nisu stacionirane u Italiji te je talijanska populacija ubrzo nakon prestanka građanskog rata postala potpuno demilitarizirana. Nakon raspuštanja viška vojne sile, August u službi zadržava 28 legija i približno jednak broj pomoćnih/augzilizarnih postrojbi, čime bi ukupan broj rane imperijalne rimske vojske iznosio oko 300 000 vojnika, a čiji se broj neće previše mijenjati kroz naredna 2. stoljeća, što je prvenstveno ovisno o situaciji u Carstvu.⁹

2.1. Uvjeti službe i plaća

Vojna služba unutar rimske vojske od Principata postaje karijera sa stalnom plaćom i jasno definiranim uvjetima službe za svaki zasebni ogranak.¹⁰ Osiguravanje stalnog prihoda kroz ulazak u vojnu službu i mogućnost napredovanja, odražava se na to da je glavni izvor novih vojnika osiguran kroz volontere s iznimkama obvezne mobilizacije, ako nije bilo dovoljno volontera za popunjenje potrebne kvote ili u kriznim razdobljima.¹¹ Standardni carski vojnici, odnosno legionari, regrutirani su iz svih rimskih provincija pod uvjetom da kao novaci imaju status rimskog građana i zadovoljavaju osnovne fizikalne uvjete za pristup vojsci.¹² Godine 13. prije Krista, August u sklopu svojih reformi određuje rokove vojne službe. Isprva zadržava standardni rok od 16 godina obvezne službe, odnosno 20 u slučaju iznimne krize ili državne opasnosti po

⁶ K. GILLIVER, 2007, 187.

⁷ K. GILLIVER, 2007, 187.

⁸ K. GILLIVER, 2007, 185.

⁹ K. GILLIVER, 2007, 185-186.

¹⁰ B. CAMPBELL, 1994, 20.

¹¹ K. GILLIVER, 2007, 186.

¹² B. CAMPBELL, 1994, 9.

republikanskom modelu, ali ubrzo je uspostavljen rok od 16 godina aktivne službe s dodatnih 4 za kojih vojnik dobiva status veteranskog rezervista i oslobođen je pojedinih dužnosti poput stražarenja i težih fizičkih poslova, koje su ostali legionari morali obavljati svakodnevno.¹³ Već 5. godine nakon Krista, zbog manjka volontera, August podiže rok obvezne službe na ukupno 25 godina, 20 aktivnih plus 5 dodatnih kao rezerva, ali se ta razlika ubrzo zanemaruje da bi do sredine 1. stoljeća legionari i augzilijarni vojnici aktivno služili minimalno 25 godina.¹⁴ Godišnja legionarska plaća od 225 denara, uspostavljena još za Julija Cezara, nije mijenjana ali je od Principata vojnicima zagarantiran regularni prihod tijekom čitave godine uz osiguran bonus pri časnom otpustu iz vojne službe.¹⁵ Za vrijeme cara Augusta, po časnom otpustu nakon 25 godina službe legionar dobiva novčani iznos od 12 000 sestercija, što je ekvivalentno 13 godišnjih plaća.¹⁶ Veterani su kao nagradu mogli dobiti i zemlju, iako je ta praksa u manjini u odnosu na dodijeljene novčane nagrade. Ako su zemljišni posjedi dodjeljivani, onda se njihova distribucija osiguravala načinom da se kupuje državnim/carevim novcem prije same donacije, za razliku od doba Republike, kada su se zemljišni posjedi zapljenjivali od civilnog stanovništva.¹⁷ Kako bi se osigurala stalno raspoloživa financijska sredstva za naseljavanje veterana i isplaćivanje novčanih nagrada i donacija, August uspostavlja vojnu riznicu (*aerarium militare*) u 6. godini nakon Krista. Riznica funkcionira tako da glavninu uplaćuje car iz svojih osobnih sredstva, a ostatak se prikuplja iz poreza na trgovinu, postotak iz aukcija od 1 posto te 5 posto od ukupne financijske vrijednosti pri prijenosu nasljedstva.¹⁸ Do kraja 1. stoljeća prije Krista, novčane isplate pri nagrađivanju vojnika postaju norma.¹⁹ Nije sigurno jesu li pomoćne postrojbe također dobivale otpremninu i bonuse, ali od cara Klaudija (41.-54. g.) nakon odsluženja 25 godina vojnog roka dobivaju status punopravnog građana i rimsko građansko pravo koje ide uz njega, što je zasigurno bio golem motiv za pridruženje vojsci od strane peregrinskog stanovništva Rimskog Carstva.²⁰

¹³ A. GOLDSWORTHY, 2003, 50.

¹⁴ B. CAMPBELL, 1994, 20.

¹⁵ K. GILLIVER, 2007, 186.

¹⁶ B. CAMPBELL, 1994, 20.

¹⁷ K. GILLIVER, 2007, 186.

¹⁸ K. GILLIVER, 2007, 187.

¹⁹ K. GILLIVER, 2007, 186.

²⁰ K. GILLIVER, 2007, 187.

Ukupno gledano kroz provedbu Augustovih reformi, rimska vojska je stavljena pod čvrstu kontrolu Augusta, odnosno cara koji predstavlja figuru ultimativnog autoriteta cijelog Rimskog Carstva kao i vrhovnog zapovjednika kompletne vojske u svim njenim granama. Takav poredak pokazat će se benefitnim za čitavu rimsku državu osiguravajući relativnu stabilnost i mir kroz sljedećih par stoljeća.²¹

²¹ K. GILLIVER, 2007, 188.

3. VOJSKA PRINCIPATA

Rimska vojska osnutkom Principata, uz već navedene promjene, mijenja se i na primjeru pojedinih položaja unutar osnovnih postojećih jedinica poput legije, koja je i dalje temeljna operacijska jedinica vojske, ali i nastankom potpuno novih specijalnih postrojbi poput pretorijanske garde, urbanih kohorti i *vigiles*. U sljedećem ću poglavlju obraditi kako su te jedinice funkcionirale, njihovu brojčanu i zapovjednu strukturu kao i njihove primarne zadaće.

3.1. Legija

Rimska legija čini temelj čitave vojske kao njena glavna i najefektivnija borbena sila. Preobrazbom u stajaću vojsku, legije počinju dobivati izražajnije osobne identitete, stvarajući dodatan osjećaj pripadnosti i zajedništva među vojnicima unutar iste legije.²² Legije se primarno identificiraju prema svome broju i heraldici, iako se posebna imena javljaju tijekom kasne rimske republike jer je došlo do situacija gdje je više legija imalo isti broj. Od Principata i kasnije tijekom Rimskog Carstva, nove legije koje bi bile podignute za vrijeme određenog cara u svome bi nazivu često nosile i njegovo ime, a sam proces odabira imena bi također vršio car. Na temelju posebnih borbenih zasluga ili kao nagrada za iznimnu odanost, legije su mogle u svom nazivu dobiti dodatnu počasnu titulu.²³ Nakon bitke kod Akcija i raspuštanja viška vojnih jedinica, August raspolaže s 28 stalnih legija čiji se broj u narednih 300 godina Carstva kretao oko 30.²⁴ Ako se dogodi da je legija kompletno uništena ili pak nečasno raspuštena, njen broj se više nije koristio pri oformljivanju novih.²⁵ Pri novačenju, koje proizlazi isključivo iz redova rimskih građana, novoizabrani legionar biva postavljen u jednu od postojećih legija. Dobiva malu novčanu svotu kako bi pokrio putne troškove do glavnog legijskog logora i po dolasku polaže zakletvu vjernosti i odlazi u odabranu mu centuriju. Zakletvu vjernosti obnavlja svakog prvog dana nove godine. Nakon proglašenja i stupanja na vlast novog cara, legionari su obično dobivali novčane nagrade kako bi se osigurala njihova odanost i odobravanje.²⁶

²² B. DOBSON, 1974, 395.

²³ K. GILLIVER, 2007, 188-189.

²⁴ A. GOLDSWORTHY, 2003, 50.

²⁵ P. CONNOLLY, 1975, 36.

²⁶ P. CONNOLLY, 1975, 39.

Brojčano, rimska se legija sastoji od otprilike 5000 pješaka, odnosno legionara uz nadodano zapovjedništvo, legionarsko konjaništvo i pomoćno osoblje.²⁷ Najmanja brojevnica jedinica legije je kontubernij (*contubernium*) koji se sastojao od 8 legionara. Deset kontubernija od 80 ljudi čini centuriju kojom zapovijeda centurion, njegova desna ruka i zamjenik *optio*, nosač barjaka *signifer* i zapovjednik straže *tesserarius*.²⁸ Šest centurija bi činilo kohortu od 480 legionara, a s dodanim pomoćnim osobljem, broj se penje na otprilike 500 ljudi. Punu legiju čini deset kohorti s time da ih je devet „običnih“ i prva, dvostruko veća kohorta. „Dupla“ kohorta se sastoji od 800 legionara uz dodatno pomoćno osoblje i zapovjedništvo zaokružujući broj pripadnika na oko 1000, raspodijeljenih u pet dvostruko većih centurija umjesto šest kao kod ostalih devet kohorti.²⁹ Svaka kohorta imala je svoj broj, ime i nadimak na temelju zasluga. Brojevi kohorta su od jedan do deset, s time da je dvostruka kohorta uvijek prva. Svakoj legiji pridružena je i postrojba od 120 do 300 konjanika sa statusom rimskih građana, čime su se razlikovali od većine ostalih peregrinskih konjaničkih jedinica, a imali su ulogu izviđača i glasnika.³⁰ Od Augusta, svakom pojedinačnom legijom zapovijeda legatus legionis kojemu pomaže 6 vojnih tribuna o kojima će biti više riječi u zasebnom odlomku.³¹ Ukupno je u svim carskim legijama bilo oko 150 000 ljudi za koje je na godišnjoj bazi trebalo radi održavanja stalnog broja regrutirati 10 000 novih pripadnika.³² Rimske principalne legije su primarno provodile vrijeme u svojim trajnim legijskim logorima i utverdama uzduž granica Carstva. Samim time bilo je problematično poslati čitavu legiju s matičnog područja u kojemu je bila stacionirana jer bi u protivnom postojao ozbiljan rizik od destabilizacije čitave regije u kojoj se trenutno nalazi i nezadovoljstva vojnika. Da bi se takve situacije izbjegle, na vojne operacije koje nisu zahtijevale prisutnost čitave legije, često su se slali njeni manji dijelovi u obliku veksilacije/*vexillatio*, čija je veličina, ovisno o prirodi zadatka, iznosila između 1000 i 2000 vojnika.³³ Veksilacijom upravlja *praepositus* čiju ulogu može vršiti viteški prefekt od auxilijarne postrojbe, bivši prvi centurion legije *primus pilus* ili senator koji je uz sebe imao i vojnog tribuna.

²⁷ K. GILLIVER, 2007, 189.

²⁸ K. GILLIVER, 2007, 189.

²⁹ P. CONNOLLY, 1975, 36.

³⁰ P. CONNOLLY, 1975, 36.

³¹ K. GILLIVER, 2007, 190.

³² P. CONNOLLY, 1975, 36.

³³ K. GILLIVER, 2007, 196.

Takva se praksa počela primjenjivati od vladavine cara Tiberija (14-37 AD) te je omogućila povećanu fleksibilnost i brzinu odaziva čitave rimske vojske.³⁴

Slika 1: Legionari (<https://www.pinterest.com/pin/497014508849246678/>)

3.2. Pomoćne jedinice (*auxilia*)

Rimljani su se u vojnim operacijama kroz svoju čitavu povijest snažno oslanjali na savezničke pomoćne vojne jedinice kao dopune legijama. S početkom Principata i carem Augustom, pomoćne postrojbe postaju znatno profesionalnije i standardiziranije vojne jedinice u odnosu na prijašnja razdoblja Rimske Republike.³⁵ Početkom Principata se sastoje gotovo isključivo od vojnika regrutiranih iz provincija bez rimskog građanskog prava, peregrina, do 2. stoljeća kada se u njih počinju regrutirati i rimski građani.³⁶ Postoje tri osnovna tipa augzilijarnih

³⁴ K. GILLIVER, 2007, 197.

³⁵ A. GOLDSWORTHY, 2003, 55.

³⁶ K. GILLIVER, 2007, 193.

postrojbi: pješaci, konjaništvo i mješovite postrojbe s pješacima i manjom količinom konjice. Brojčano se organiziraju u obliku sličnom kao legijske kohorte radi lakše i brže mobilnosti po prostranom teritoriju Rimskog Carstva.³⁷ Glavnina konjice u imperijalnoj rimskoj vojsci dolazi iz redova *auxilia*, kao i sve specijalizirane postrojbe s dalekometnim oružjem poput strijelaca i praćkaša. Ipak većina pomoćnih postrojbi bori se sa sličnom opremom i stilom kao i legije. Primarna zadaća im je podupiranje legija s dodatnim ljudstvom i čuvanje granica, gdje su od posebnog značaja manje jedinice zbog svoje fleksibilnosti te lake održivosti.³⁸ Obični auksilijarni pješaci grupiraju se u kohorte od 480 ljudi podijeljenih u 6 centurija po 80 vojnika (*cohors quingenaria*), dok su također postojale i kohorte od 800 vojnika (*cohors milliaria*) podijeljenih u 10 običnih centurija, za razliku od legijskih prvih kohorti.³⁹ Zapovjedna struktura je drugačija nego kod legija i sastoji se od centuriona koji vode individualne centurije i kohorte, dok grupom auksilijarnih kohorti upravlja rimski prefekt koji, za razliku od svojih vojnika s iznimkom centuriona, posjeduje građansko pravo i punopravni je rimski građanin.⁴⁰ Početkom Principata neke auksilijarne jedinice bile bi vođene od strane plemenske elite iz područja od kuda je čitava jedinica i podignuta, ali se takva praksa ubrzo napušta.⁴¹ Rimski konjica se u početku Carstva dijeli u jedinice po 500 konjanika nazvanih *alae*, koje će krajem 1. stoljeća nakon Krista dosegnuti i formu od 1000 konjanika. *Alae* se dalje dijele na manje dijelove nazvane *turmae* (turme) koje su brojale od 30 do 40 konjanika. Zapovjedništvo je organizirano da čitavom alom upravlja rimski prefekt dok zasebne turme vode dekurioni.⁴² Svaka zasebna *ala*, kao i legijske kohorte, ima svoju zastavu (*vexillum*) kao što i svaka zasebna *turma* ima svoj stijeg (*signum*). Posebne hibridne postrojbe konjanika i pješaka nazivaju se *cohortes equitate* te se sastoje od omjera $\frac{3}{4}$ pješaka naspram $\frac{1}{4}$ konjaništva u oblicima kohorti od 500 i 1000 pripadnika, odnosno kvingenarija i milijarija. Konjaničke jedinice se dalje dijele prema vrsti opreme koje posjeduju i taktičkom primjenom na bojištu na laku i tešku konjicu.⁴³ Treća vrsta iregularnih pomoćnih jedinica koja se pojavljuje tijekom 1. i 2. stoljeća nakon Krista su *numeri*. *Numeri* su postrojbe konstituirane od peregrinskog stanovništva iz rimskih provincija s glavnom ulogom potpore na vojnim kampanjama

³⁷ A. GOLDSWORTHY, 2003, 56.

³⁸ A. GOLDSWORTHY, 2003, 58.

³⁹ A. GOLDSWORTHY, 2003, 57.

⁴⁰ P. CONNOLLY, 1975, 50.

⁴¹ K. GILLIVER, 2007, 194.

⁴² P. CONNOLLY, 1975, 53.

⁴³ P. CONNOLLY, 1975, 53-54.

i kao granični garnizoni. Sastoje se od raznih vrsta vojnika, kao što su konjica, strijelci, praćkaši i ostali netipični oblici vojnika za rimsku vojsku. Osnovna razlika od tipične auksilijarne jedinice je što su *numeri* slabije organizacije i discipline.⁴⁴ U pogledu vojnih plaća, auksilijarni vojnici su plaćeni u iznosu trećinske plaće od standardnog legionara, unatoč tome nakon časnog odsluženja vojnog roka u trajanju 25 godina, dobivaju rimsko građansko pravo i postaju punopravni građani Rimskog Carstva kao i njihova prva žena (ukoliko su ih imali više), uz svu njezinu djecu.⁴⁵ Bez obzira na inferiorni status u odnosu na legije, auksilijarne jedinice također bi dobivale službena priznanja i počasne titule od strane cara za iznimna vojna postignuća i odanost.⁴⁶

Slika 2: Auksilijarni vojnik (P. CONNOLY, 1975, 50.)

⁴⁴ K. GILLIVER, 2007, 195.

⁴⁵ P. CONNOLY, 1975, 49-50.

⁴⁶ K. GILLIVER, 2007, 193.

3.3. Pretorijanska Garda i urbane kohorte

Tek krajem drugog stoljeća poslije Krista, standardna rimska legija je stacionirana u Italiji. August i njegovi nasljednici nisu željeli da njihova ovisnost o vojsci i njezinoj potpori kao glavnom osloncu carske vlasti budu toliko vidljivi široj rimskoj javnosti, a isto tako nisu željeli, barem ne direktno, ukinuti stoljetnu tradiciju koja zabranjuje prisutnost vojske u gradu Rimu koji je srce čitave države. Unatoč tome postojala je potreba za vojnim postrojbama stacioniranim u matičnom dijelu Carstva što Augustovom odlukom dovodi do osnivanja pretorijanske garde i urbanih kohorti.⁴⁷ Urbane kohorte osnovane su s idejom stvaranja gradske straže te se mogu promatrati kao određeni tip policije koja će održavati javni red i mir u gradu Rimu, koji je nerijetko bio izvor iznimno nasilnih civilnih nereda i kriminalnih aktivnosti. U osnutku oko 12. godine, urbane kohorte sastojale su se od 3 kohorte koje su brojile po 500 pripadnika, ali će se taj broj u narednim godinama 1. stoljeća povećati za jednu dodatnu kohortu uz ukupni broj u pojedinoj kohorti koji je narastao na 1000.⁴⁸ Poseban odred urbanih kohorti nalazio se izvan Rima i provincije Italije u Lugdunumu (današnji Lyon), gdje su čuvali carsku kovnicu novca.⁴⁹ Glavno zapovjedništvo obnaša senator s titulom *praefectus urbi*. Unutar Rima su na hijerarhijskoj ljestvici ispod pretorijanaca te su im dužni pružiti asistenciju ako za to postoji potreba i zahtjev.⁵⁰ Opasnost od požara bila je konstantna prijetnja za antičke urbane centre kod kojih je većina građevina bila izrađena od lako zapaljivih materijala, a grad Rim nije bio među iznimkama. Kako bi se umanjila prijetnja od potencijalno katastrofalnih požara s kojima se Rim poprilično često suočavao, August je 6. godine osnovao posebnu paravojnu vatrogasnu postrojbu *vigiles*.⁵¹ *Vigiles* su uz vatrogasnu odgovornost imali i funkciju noćne straže jer su rimske ulice bile iznimno nesigurna mjesta. Organizirani su u 7 kohorti s po 1000 članova, od kojih je svaka kohorta nadzirala dvije od ukupno 14 rimskih kvartova radi efektivnog i brzog odaziva pri pojavi požara u nekom od njih. Glavno zapovjedništvo nad njima ima senator s titulom *praefectus vigilum*.⁵² Urbane kohorte i *vigiles*

⁴⁷ A. GOLDSWORTHY, 2003, 58.

⁴⁸ B. CAMPBELL, 1994, 38.

⁴⁹ A. GOLDSWORTHY, 2003, 58.

⁵⁰ P. CONNOLLY, 1975, 38.

⁵¹ J. BINGHAM, 1997, 31.

⁵² P. CONNOLLY, 1975, 38.

imaju u svojoj strukturi odlike postrojbi rimske vojske ali su se koristile u vojne svrhe samo u ekstremno kriznim situacijama, uglavnom tijekom građanskih ratova i pri opasnosti za sam Rim.⁵³

Pretorijanska garda službeno je oformljena 27. godine prije Krista na inicijativu Augusta da stvori posebnu elitnu skupinu vojnika čija će glavna zadaća biti zaštita cara, odnosno njega samog, i carske obitelji.⁵⁴ Korijeni garde potječu još iz republikanskog doba gdje je postojala postrojba vojnika posebno zadužena za čuvanje konzula s titulom pretora tijekom vojne kampanje.⁵⁵ Tijekom 1. stoljeća prije Krista javlja se termin *cohors praetoria* za postrojbu takve zaštitarske skupine vojnika. Pridjev „pretorijanska“ potječe od zapovjednog centra i smještaja glavnog vojnog zapovjednika *praetorium*.⁵⁶ Razlika u odnosu na republikanske pretorijanske postrojbe je što pretorijanska garda dobiva i zadaće administrativne prirode.⁵⁷ Za vrijeme carevanja Augusta, pretorijanska garda sastojala se od 9 kohorti, od koji su samo 3 smjele biti smještene unutar gradskih zidina Rima dok su se ostale nalazile u periferiji. Kohorte su se u početku sastojale od 480 vojnika pod vodstvom viteških tribuna, ali se kasnije taj broj podiže na 1000 pretorijanaca po kohorti, čiji bi ukupan broj iznosio oko 9000.⁵⁸ Prvi Pretorijanci su oformljeni od veterana iz Augustovih i Antonijevih osobnih kohorti iz vremena građanskog rata. Novi članovi su od rođenja morali biti slobodni rimski građani te su dominantno birani iz Italije sve do dinastije Severa (193.-235.). Obavezna vojna služba iznosila je 16 godina s uvjetom da se pretorijanci za to vrijeme ne smiju ženiti.⁵⁹ Nema mnogo informacija o gardi za vrijeme vladavine Augusta jer je u svojem životopisu *Res Gestae* nigdje izričito ne spominje. Garda je uz čuvanje cara i njegove obitelji, bila zadužena za osiguranje na javnim igrama ako je car bio prisutan, upravljanje zatvorenicima, iako nema zapisa, zasigurno i za gašenje požara u Rimu jer su već spomenuti *vigiles* osnovani tek 6. godine nakon Krista.⁶⁰ Važan korak u razvoju pretorijanske garde bilo je osnivanje položaja dva pretorijanska prefekta sa statusom viteza od strane Augusta 2. godine nakon Krista kako bi olakšao upravljanje kohortama za koje je kao njihov vrhovni zapovjednik bio jedini odgovoran.⁶¹

⁵³ A. GOLDSWORTHY, 2003, 58.

⁵⁴ J. BINGHAM, 1997, 23.

⁵⁵ R. RANKOV, R. HOOK, 1995, 7.

⁵⁶ J. BINGHAM, 1997, 9-11.

⁵⁷ J. BINGHAM, 1997, 23.

⁵⁸ A. GOLDSWORTHY, 2003, 58.

⁵⁹ J. BINGHAM, 1997, 28-30.

⁶⁰ J. BINGHAM, 1997, 30-31.

⁶¹ J. BINGHAM, 1997, 32-34.

Nakon Augustove smrti, na carsko prijestolje dolazi njegov izabrani nasljednik Tiberije (14.-37.). Pri prisegama na vjernost novom caru, Tiberiju prisežu dva pretorijanska prefekta prije rimskog senata, što je pokazatelj važnosti i moći pretorijanske garde. Položaj pretorijanske prefekture za vrijeme Tiberija postaje glavna administrativna i savjetodavna uloga u Carstvu te do 16. godine poslije Krista postoji samo jedan umjesto dva pretorijanska prefekta.⁶² Glavni razlog tolikog utjecaja i moći pretorijanskog prefekta je to što ima gotovo konstantan i izravan pristup caru uz dodatnu činjenicu da, iako je car vrhovni zapovjednik pretorijanaca, izvršnu zapovjednu ulogu zapravo ima prefekt, što ga čini drugom najmoćnijom osobom u državi. Garda u cjelini postaje vojno-politički još snažnija 23. godine nakon Krista kada se sve kohorte, čiji je broj povećan s devet na jedanaest, smještaju unutar posebno konstruiranog logora unutar Rimskog predgrađa nazvanoga *Castra Praetoria*.⁶³ Garda pokazuje i svoju dodatnu funkciju korisnog alata za zastrašivanje i pokazivanje moći carevim potencijalnim političkim neprijateljima kada Tiberije oko 25. godine nakon Krista organizira vojnu paradu pretorijanaca pred rimskim senatom.⁶⁴

Kaligula nasljeđuje Tiberija na carskom prijestolju nakon njegove smrti u 37. godini nakon Krista. Za vladavine Kaligule (37-41 AD) postavlja se norma u davanju novčanih donacija čitavoj rimskoj vojsci s posebnim naglaskom na pretorijansku gardu čija je potpora i odanost za novoustoličenog rimskog cara od životne važnosti, što će se u narednih nekoliko godina i potvrditi. Pretorijanci kao elitna vojna postrojba dobivaju veće novčane iznose od ostalih vojnih grana kroz regularnu plaću i posebne nagrade⁶⁵. Unatoč inicijalnoj potpori, Garda nije u svojoj potpunosti odobrvala Kaligulu, što je kulminiralo zavjerom nekoliko pretorijanskih časnika i njegovim ubojstvom 41. godine nakon Krista od strane pretorijanskih čuvara koji su ironično bili pod prisegom da će čuvati život svoga cara pod svaku cijenu. Taj će događaj naravno trajno promijeniti odnos budućih Careva prema Gardi jer je njihov ugled kao fanatično odanih osobnih vojnika carske osobe i obitelji zauvijek uništen, a njihova potencijalno golema moć i utjecaj postali očigledni.⁶⁶

Sljedeći car nakon ubojstva Kaligule u nizu Julijevsko-klaudijevske dinastije bio je Klaudije (41-54 AD). Po dolasku na vlast, pretorijanskoj gardi isplaćuje rekordan iznos donativa u iznosu od

⁶² J. BINGHAM, 1997, 37-39.

⁶³ J. BINGHAM, 1997, 41-43.

⁶⁴ J. BINGHAM, 1997, 49.

⁶⁵ J. BINGHAM, 1997, 68.

⁶⁶ J. BINGHAM, 1997, 75-76.

petogodišnje plaće za svakog individualnog Pretorijanaca kako bi osigurao njihovu vjernost i spriječio sudbinu svoga prethodnika.⁶⁷ Tijekom Klaudijeve vladavine spominje se dotad nepoznata aktivnost lova divljih životinja od strane Pretorijanaca pod zapovjedništvom svojih tribuna i prefekta. Također se po prvi puta vrši novačenje u gardu izvan centralnih talijanskih regija. Klaudije umire 54. godine i uz pomoć pretorijanaca novim carom postaje Neron, iako je prema Klaudiju nasljednik to trebao biti njegov sin Britanik.⁶⁸

Neron je izrazito nepopularan od strane garde unatoč njihovoj prisezi na vjernost što će dovesti do urote i pokušaja njegovog ubojstva 65. godine nakon Krista u događaju pod nazivom Pizonova zavjera. Po prvi puta prefekt Pretorijanske Garde aktivno sudjeluje u zavjeri protiv rimskog cara s ciljem svrgavanja s vlasti. Urota naposljetku propada i kao posljedica nekoliko je pretorijanskih tribuna smaknuto kao i jedan od prefekta pošto je položaj ponovno imao dva člana iz razloga diobe moći nad gardom.⁶⁹ U drugoj uroti 66. godine Neron biva svrgnut s vlasti nakon što se kompletna pretorijanska garda okrenula protiv njega i prisegnula na vjernost Galbi koji je digao pobunu u provinciji Hispaniji. Neron počinjava samoubojstvo i time okončava Julijevske- klaudijevske carsku dinastiju. Sljedećih nekoliko kriznih godina Carstva pokazat će dekadenciju i korupciju unutar pretorijanske garde čija će se moć umanjiti dolaskom Vespazijana, začetnika Flavijevske dinastije (69-96 AD), na carsko prijestolje i postavljanjem njegovog sina i nasljednika Tita na mjesto pretorijanskog prefekta.⁷⁰ Do 76. godine nakon Krista, Vespazijan smanjuje broj pretorijanskih kohorta ponovno na devet, da bi konačno njegov sin i car Domicijan za svoje vladavine (81-96 AD) povećao broj kohorti na deset, koji se neće mijenjati sve do njihova ukinuća od strane Konstantina 312. godine.⁷¹

Služba u pretorijanskoj gardi bila je izuzetno primamljiv položaj za sve koji su joj mogli pristupiti. Uz visok socijalni prestiž kakav prirodno dolazi s takvom pozicijom, postojali su i drugi iznimni benefiti. Obavezna vojna služba Pretorijanaca iznosi 16 godina te je prosječna dob za ulazak u Gardu iznosila između 15 i 32, iznimno širok raspon dobne skupine u odnosu na legijsko novačenje s novacima prosječne starosti između 18 i 23 godina.⁷² August 27. godine prije Krista uspostavlja

⁶⁷ R. RANKOV, R. HOOK, 1995, 10.

⁶⁸ J. BINGHAM, 1997, 92.

⁶⁹ J. BINGHAM, 1997, 103-107.

⁷⁰ J. BINGHAM, 1997, 114-122.

⁷¹ R. RANKOV, R. HOOK, 1995, 7.

⁷² R. RANKOV, R. HOOK, 1995, 8.

redovnu pretorijansku plaću koja je iznosila duplo više od standardne legionarske plaće. Taj iznos će do 14. godine poslije Krista iznositi 720 denara, trostruko više u odnosu na legionarsku plaću od 225 denara te će se takva razlika očuvati kroz čitavu povijest garde. Pretorijanci su također bili povlašteni u pogledu vojnih odlikovanja, odnosno bilo je vjerojatnije da će Pretorijanac biti odlikovan za hrabrost ili iznimni vojni pothvat od svog legionarskog kolege. Novčana otpremnina i nagrada za časno odsluženje vojne službe je za pretorijanca iznosila 5000 u usporedbi s legionarskih 3000 denara.⁷³ Osim novčanih statusnih beneficija, pretorijanska služba bila je znatno sigurnija zbog prirode službe koja se uglavnom odvijala u gradu Rimu, uz to što su pretorijanci oslobođeni mnogih teških i napornih fizičkih zadataka koje su legionari morali obavljati svakodnevno. Naravno, postojali su određeni uvjeti za pristup pretorijanskoj gardi. Osnovni uvjeti su bili da čovjek bude dobre fizičke kondicije, uzornog karaktera i da dolazi iz respektabilne rimske obitelji. Neslužbeno je bilo iznimno povoljno ako je potencijalni regrut mogao priložiti pisma preporuke od utjecajnih i moćnih ljudi koje je poznao.⁷⁴ Ukoliko bi zadovoljio zahtjeve za prihvatanje u službu garde, novopečeni pretorijanac bi nosio status *probatus* i bio dodijeljen jednoj od kohortskih centurija s ulogom običnog vojnika (*miles*). Nakon nekoliko godina službe bi mogao napredovati na položaj kao *immunis* i obnašati činovničke dužnosti Garde koje bi ga oslobodile od uobičajenih poslova. Sljedećim napretkom u karijeri bi mogao postati *principalis*, čime bi mogao obnašati dužnost zapovjednika staže (*tesserarius*), zamjenika centuriona (*optio*) ili kao nosač stijega (*signifer*), što su položaji koji su garantirali duplo veću plaću. Ako je bio iznimno pismen i matematički vješt, *principalis* je mogao dobiti službu kao član osoblja pretorijanskog prefekta.⁷⁵ Mali broj pretorijanskih vojnika bi dosegnuo status *principalis*, ali oni koji jesu mogli su napredovati na visoka i prestižna mjesta poput pretorijanskog centuriona ili visoke administrativne i instruktorske položaje u Rimu, nakon što bi ih car uzdignuo na rang *evocati Augusti*. To bi uobičajeno bila kulminacija karijere koju je obični pretorijanski vojnik mogao postići jer su sva daljnja napredovanja zahtijevala transfer u legiju, što većina nije mogla učiniti.⁷⁶

Osim primarne zadaće čuvanja cara i njegove obitelji, pretorijanska garda zadužena je za još niz raznih funkcija koje se mogu podijeliti u dvije kategorije: posebna vojna zaduženja i civilno-

⁷³ R. RANKOV, R. HOOK, 1995, 8-9.

⁷⁴ R. RANKOV, R. HOOK, 1995, 8-9.

⁷⁵ R. RANKOV, R. HOOK, 1995, 9.

⁷⁶ R. RANKOV, R. HOOK, 1995, 9-10.

administrativni poslovi. Jedan od mogućih razloga za proširenje funkcija garde koji će ih izdvojiti od jednostavne zaštitarske skupine vojnika bio je taj da Pretorijanci budu konstantno zaposleni te da se maksimalno iskoristi dostupna ljudska snaga radi dodatnog poboljšanja administracije grada Rima i osiguravanja potpora stanovništva u korist carske vlasti.⁷⁷ Garda je stacionirana na nekoliko strateških lokacija u Rimu poput carske palače, svojem logoru *Castra Praetoria* dok su pojedini kontingenti raspoređeni za čuvanje pojedinih članova obitelji. Uz samog cara su konstantno prisutni pretorijanski čuvari koji ga prate gdje god bi išao unutar i izvan Rima. Također sudjeluju kao elitna vojna jedinica na bojištu obično onda kada je i car prisutan i vodi vojnu kampanju. U nekoliko situacija pretorijanci su iskorišteni za suzbijanje pobuna, posebno za vrijeme cara Tiberija i samo jednom izvan Italije u Sjevernu Afriku za vrijeme Julijevsko-klaudijevske dinastije.⁷⁸ Uhićenja su obično obavljali pripadnici urbanih kohorti, ali za osjetljiva politička uhićenja među višim slojem stanovništva, pretorijanci bi preuzimali tu ulogu. Prilikom suđenja garda se upotrebljavala za nadzor osuđenika i nakon čitavog procesa, ako je pojedinac bio osuđen i morao čekati kaznu.⁷⁹ Izvan očiju javnosti, garda je po nalogu cara obavljala visokoprofilirana ubojstva političkih protivnika i urotnika.⁸⁰

Unutar pretorijanske garde postojala je postrojba pod nazivom *speculatores*, koja je bila specijalizirana za obavljanje povjerljivih zadataka poput tajnih operacija, vojnog izviđanja i zaštite važnih pojedinaca. Tijekom 1. stoljeća nakon Krista su potpuno zasebna jedinica unutar Garde, ali se kasnije raspoređuju jednoliko po pretorijanskim kohortama.⁸¹ Imali su i posebnog zapovjednika pod nazivom *trecenarius* ili češće *centurio speculatorum*, iz čijeg bi se naziva zaključilo da spekulatora ima oko 300, ali za to nema sigurnih dokaza. Budući da su služili kao izviđači, pretpostavka je da su svi imali konje. Jedna od njihovih najvažnijih uloga bila je špijuniranje i nadzor u ime cara. Zabilježeno je da prate cara na banketima i pomno prate ponašanje gostiju. Za Nerona se pod civilnom krinkom infiltriraju u publiku za vrijeme javnih igara i prate njihove reakcije, čak namjerno potičući pojedince na izjašnjavanje kritika o caru ne bi li saznali je li osoba odana ili potencijalna prijetnja.⁸²

⁷⁷ J. BINGHAM, 1997, 124-125.

⁷⁸ J. BINGHAM, 1997, 126-132.

⁷⁹ J. BINGHAM, 1997, 143-149.

⁸⁰ J. BINGHAM, 1997, 174.

⁸¹ J. BINGHAM, 1997, 136.

⁸² J. BINGHAM, 1997, 138-140.

Formiranjem pretorijanske garde i proširenjem njene uloge putem Augustovih odluka, u ranom Principatu čitava se rimska vojska integrira u samu srž carske administracije, čime car učvršćuje svoju vlast i osigurava veću učinkovitost državnih službi na razini čitavog Carstva.

Slika 3: Pretorijanac u svečanoj i vojnoj odori (P. CONNOLY, 1975, 39.)

3.4. Vojna mornarica

Rimska država do Principata nije imala stalnu mornaričku prisutnost koja se, kao i ostatak vojske, formirala i raspuštala po potrebi. August to zauvijek mijenja formirajući dvije stalne mornaričke flote (*classes*) u Mizenu i Raveni. Pretpostavka je da su flote zajedno brojale između 75 i 125 brodova s oko 200 članova posade po brodu, ukupno čineći između 15 do 25 tisuća pripadnika mornaričkog osoblja.⁸³ Posada se sastojala od rimskih građana, oslobođenika i peregriana. U zapovjednoj strukturi glavnu ulogu ima prefekt flote kojemu bi današnji ekvivalent bio admiral. Prefekt flote je iz viteškog staleža, ali je u ranim periodima mornarice mogao biti i libertin, odnosno oslobođeni rob jer je znatna količina posade tijekom 1. stoljeća prije i poslije

⁸³ L. HOPKINS, 2014, 7-8.

Krista bila libertinskog statusa. Od dinastije Flavijevaca samo oni koji su prošli kroz viteške milicije, niz položaja predviđenih za pripadnike viteškog staleža, mogli su postati prefekti flote.⁸⁴ Ispod prefekta je navarh (*navarchus*), koji zapovijeda s nekoliko brodova i trijarh (*triarchus*) koji zapovijeda jednim brodom. Nazivi oba položaja preuzeti su od Grka. Postojao je i položaj mornaričkog centuriona koji isprva dolaze iz redova kopnene vojske te imaju status peregrina razlikujući ih od legijskih centuriona. Kasnije se u potpunosti gubi veza sa standardnim „kopnenim“ centurijama i termin se odnosi isključivo na peregrine koji su promaknućem ostvarili taj položaj.⁸⁵ Nova posada se direktno raspodjeljuje u centurije umjesto na individualne brodove. Minimalni rok službe iznosio je 26 godina, nakon čega je pripadnik posade dobio vojnu diplomu kao što je i pravilo kod auksilijarnih postrojbi, ukazujući na njihovo peregrinsko porijeklo.⁸⁶ Nema jasnih dokaza o razlikovanju posade koji su rangom ispod glavnih časnika, već se svi kolektivno nazivaju *milites* ili *classis milites* kao jedna glavna skupina mornaričkog osoblja, iako su zasigurno postajale razlike među njima.⁸⁷ Takav način kategorizacije potvrđuje da su mornarica i njene flote integralni dio rimske vojske te da se kao i kod legija i auksilijarnih postrojbi svi niži vojnici u pogledu čina skupno nazivaju *milites*, zbog čega ne treba promatrati rimsku mornaricu kroz primjere današnjih pomorskih sila i strogo definiranog pojma ratne mornarice i modernih mornara.⁸⁸ Unatoč tome, zasigurno su postojale određene uloge na brodu koje su zahtijevale grupiranje određenog segmenta posade u kategorije poput veslača. Na brodu se također nalaze i marinci (*propugnatores*) za koje su se ponekad novačili i gladijatori zbog svoje dobre prilagodbe na skučenu individualnu borbu kakva je uobičajena na palubi i u brodskom interijeru. Bez obzira na navedene podatke, ne postoji službena marinska postrojba, već se u potrebnim situacijama transferiraju vojnici iz kopnenih postrojba.⁸⁹ Flote su kao i većina rimskih vojnih postrojbi imale širok spektar funkcija. Primarno su direktan izvor vojnika i ratnih brodova koji se brzo i efektivno mogu upotrijebiti na strateškim položajima širom Carstva, a u slučaju nužde mornaričko se osoblje moglo upotrijebiti kao kopnena vojska.⁹⁰ Od ostalih zadataka, mornarica se koristila u vojnim kampanjama, transportu cara i vojnog osoblja, zaštiti pomorskih trgovinskih puteva s posebnim

⁸⁴ D. B. SADDINGTON, 2007, 210.

⁸⁵ D. B. SADDINGTON, 2007, 210.

⁸⁶ D. B. SADDINGTON, 2007, 212.

⁸⁷ L. HOPKINS, 2014, 79-83.

⁸⁸ L. HOPKINS, 2014, 89.

⁸⁹ D. B. SADDINGTON, 2007, 212-213.

⁹⁰ L. HOPKINS, 2014, 18.

naglaskom u osiguravanju pomorske opskrbe Rima žitom koje je brodovima dolazilo iz Egipta.⁹¹ Mornarica i njene flote su, kao i pretorijanska garda, usko povezane s carom, što se i potvrđuje za vrijeme Domicijana (81.-96.) kada dobivaju titulu *praetoria*. Car ih osobno koristi za posebne zadatke osjetljive prirode, ponekad i umjesto pretorijanaca.⁹² Mornaričko osoblje je moglo poslužiti i za dopunu ili formiranje novih kopnenih jedinica, kakav primjer imamo za Nerona kada od pripadnika mizenske flote podiže novu legiju (*legio I. Adiutrix*). Takve kopnene jedinice nazivale bi se *cohorts classicae*.⁹³ Osim glavnih baza u Raveni i Mizenu, dvije glavne flote su prisutne i u gradu Rimu. Manji kontingenti „mornara“ su u početku stacionirani zajedno s pretorijancima u njihovim barakama, nakon čega je mizenska flota dobila svoj vojni logor u blizini Koloseuma koji se zvao *Castra Misenatium*, a ravska na suprotnoj strani rijeke Tiber od Rima pod nazivom *Castra Ravennatium*. Prisutnost u Rimu je već objašnjena u tekstu, no treba dodatno istaknuti da je razlog za to što je car raspolagao s flotama kao osobnim postrojbama i pri obavljanju hitnih ili diskretnih zadataka. U slučaju mizenskog rimskog kontingenta postojao je dodatni razlog gdje su pripadnici flote bili zaduženi za postavljanje i sastavljanje golemih zastora u Koloseju za vrijeme igara.⁹⁴ Zbog golemog teritorijalnog opsega Rimskog Carstva informacije su ponekad morale putovati danima, ako ne i mjesecima dok ne bi dostigle željeni cilj, a kopneni putevi često nisu bili sigurni niti dovoljno brzi, posebice za one osjetljivije prirode poput vojnih naredbi i carevih dekreta. Tu se očituje još jedan razlog iznimnog značaja vojne mornarice koja je bila jedan od glavnih dijelova imperijalne komunikacijske mreže i kao takva važni alat za provedbu carske volje kroz čitavo Carstvo.⁹⁵

4. VOJNA HIJERARHIJA

August kroz svoju vladavinu (27-14 BC) kao začetnik Principata postavlja temelj promjena u čitavoj strukturi rimske vojske pa tako i u vojnoj hijerarhiji koja se potpuno mijenja u odnosu na

⁹¹ L. HOPKINS, 2014, 18., 295.

⁹² D. B. SADDINGTON, 2007, 209-210.

⁹³ L. HOPKINS, 2014, 230.

⁹⁴ D. B. SADDINGTON, 2007, 209.

⁹⁵ L. HOPKINS, 2014, 254.

prijašnji republikanski sustav. Novi sustav snagu crpi iz fleksibilnosti i razvija se iz iskustva građanskih ratova s kraja republikanskog doba rimske države. Tiberije kao Augustov nasljednik nastavlja njegovu reformu sustava čije će se novine konkretno integrirati u rimsku vojsku s vladavinom Klaudija (41-54 AD).⁹⁶ Kroz ovo poglavlje ću opisati glavne zapovjedne položaje unutar rimske vojske s posebnim naglaskom na legiju, počevši od vrha s glavnim zapovjednikom i njegovim osobljem prema nižim zapovjednicima individualnih kohorti i centurija te njihov napredak kroz položaje. Kroz karijeru centuriona prikazat ću kako je novouređenom strukturom nastalom za Principata, rimska vojska otvorena gotovo svim slojevima svojeg naroda kao potencijalna prilika za izvor financijske sigurnosti, iznimnog prestiža i napredovanja u hijerarhijskoj piramidi rimskog društva do njezinih viših dijelova, što je u prethodnim periodima rimske države bilo uglavnom nemoguće.

Glavni zapovjednik legije od Principata je gotovo uvijek *legatus legionis*.⁹⁷ On je senator koji je prethodno u Rimu držao najmanje položaj pretora nakon kojega je za zapovjednika legije postavljen osobno od cara. Legat je otprilike prema pretpostavci u ranim četrdesetima te, ako nije postavljen na određenih vremenski rok, obnašao svoju dužnost oko tri godine. Nakon toga, senator može napredovati kao namjesnik neke od senatorskih provincija bez značajnijeg vojnog značaja jer August i ostali carevi nakon njega nisu bili naklonjeni vjerovanju senatorskom staležu pri obnašanju izrazito utjecajnih i moćnih pozicija u državi. Tada nosi službenu titulu propretora te nakon obnašanja namjesničke dužnosti odlazi u Rim i postaje konzul, što predstavlja vrhunac senatorske karijere.⁹⁸ Ispod zapovjednika legije (*legatus legionis*) s funkcijom potpore i rasterećenjem obaveza je 6 vojnih tribuna (*tribuni militum*) koji obnašaju vojnu službu kako bi mogli ući u povlaštenu krug senatora ili viteza.⁹⁹ Jedan od njih je *tribunus laticlavius*, senatorski sin u ranim dvadesetima ili mlađi s malo ili bez ikakvog vojnog iskustva. Obnaša dužnost jednu godinu, rijetko više, te može služiti i u nekoliko različitih legija. Obično se nalazi u legiji stacioniranoj u provinciji čiji je namjesnik član njegove aristokratske obitelji ili bliski obiteljski prijatelj. Po završetku tribunske dužnosti, s oko 24. godine postaje punopravni član Senata te sljedećih nekoliko godina obnaša nekoliko nevojničkih položaja poput kvestora i ostalih

⁹⁶ B. DOBSON, 1974, 395.

⁹⁷ K. GILLIVER., 2007, 190.

⁹⁸ A. GOLDSWORTHY, 2003, 60-63.

⁹⁹ K. GILLIVER, 2007, 190.

magistratura.¹⁰⁰ Ostalih 5 tribuna u legiji su *angusticlavii*, viteškog staleža s mogućim prijašnjim iskustvom zapovjedništva auksilijarne kohorte i neke od municipalnih magistratura. Mogu biti postavljeni kao zapovjednici manjih vojnih odreda poput veksilacija.¹⁰¹ Senatorski tribun službeno je drugi po zapovjednoj hijerarhiji legije, ali isključivo zbog staležne privilegije jer, kako je već navedeno, radi se mladom čovjeku bez značajnijeg vojnog iskustva. Kao suprotnost tome *praefectus castrorum*, treći čovjek legije je vojnik koji se na taj položaj uzdigao dugogodišnjom uzornom službom i vjerojatno je inicijalno pristupio legiji kao obični vojnik (*miles*). Položaj prefekta vojnog logora je jedan od novih položaja nastalih početkom Principata putem Augustovih reformi. Jedan od glavnih uvjeta za promaknuće u prefekta logora je bilo obnašanje položaja vojnog tribuna. Car Klaudije ukida taj zahtjev i od tada je promaknuće direktno nakon što vojnik odsluži jednu godinu kao *primuspilus* odnosno glavni centurion legije. *Praefectus castrorum* je bio najiskusniji vojnik čitave legije te uz administrativno-logističke dužnosti oko legijskog kampa, sudjeluje kao glavni savjetnik glavnom zapovjedniku po čemu se raspoznaje golemi prestiž i poštovanje koje položaj donosi. Postojao je i poseban oblik ove prefektore jedinice za provinciju Egipat pod nazivom *praefectus castrorum Aegypti*.¹⁰² August raspodjeljuje rimske provincije na carske i senatorske. Carskim provincijama prokuratorskog ranga upravlja vitez osobno postavljen od strane cara s titulom prefekta koja se mijenja u naziv prokurator sredinom prvog stoljeća. Takve provincije tipično nisu na vanjskim granicama Carstva i nemaju stacionirane legije, a od vojske u njima bude pokoja auksilijarna postrojba.¹⁰³ Iznimka je provincija Egipat zbog svoje iznimne strateške važnosti. U njoj su stacionirane dvije legije kojima upravlja viteški prefekt u ulozi provincijskog namjesnika posebne važnosti, dok je senatorima čak zabranjeno i samo posjećivanje Egipat bez prethodne najave i dopuštenja cara. Posebnost je i ta što legijama pojedinačno ne zapovijedaju senatorski legati niti imaju senatorskog tribuna (*tribunus laticlavus*) unutar legije. Zapovjednik legije je viteški *praefectus legionis* s identičnim ovlastima kao što ih imaju senatorski legati u ostalim legijama izvan Egipta.¹⁰⁴ Upravo taj vitez također nosi titulu *praefectus castrorum Aegypti*. Pretpostavka je da su uvjeti za ovaj položaj uz iznimnu naklonost cara, bili prethodno odsluženi položaji tribuna u Rimu i položaj *primuspilus iterum* u legiji.¹⁰⁵ *Primuspilus iterum* je u

¹⁰⁰ A. GOLDSWORTHY, 2003, 60.

¹⁰¹ A. GOLDSWORTHY, 2003, 64.

¹⁰² B. DOBSON, 1974, 413-415.

¹⁰³ A. GOLDSWORTHY, 2003, 65.

¹⁰⁴ A. GOLDSWORTHY, 2003, 65.

¹⁰⁵ B. DOBSON, 1974, 416.

rimskoj vojsci kreiran za vrijeme cara Klaudija kao most za napredovanje pretorijanskog tribuna prema značajnijim prokuratorskim pozicijama. Kada je stacioniran u legiji, *primuspilus iterum* ispunjava dužnosti prefekta kampa (*praefectus castrorum*), ali s višim rangom i plaćom. Na zapovjednom lancu nalazi se iza glavnog zapovjednika i senatorskog tribuna (*tribunus laticlavus*). Čin *primuspilus iterum* ne postoji u svakoj legiji jer proizlazi iz promaknuća jednog od 10 pretorijanskih tribuna stacioniranih u Rimu, dok carska vojska broji 28 legija.¹⁰⁶

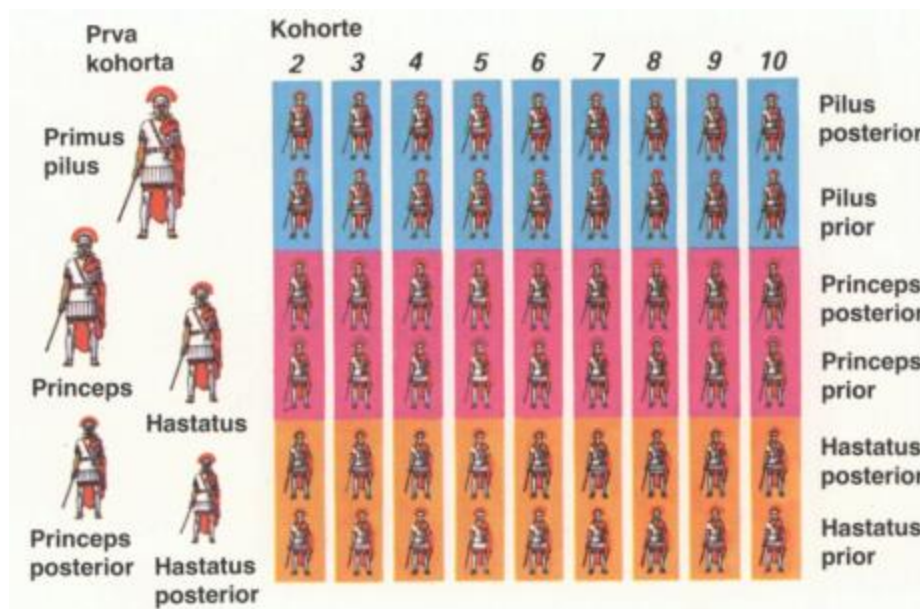
Što se tiče auksilijarnih postrojbi, sve više položaje obnašaju pripadnici viteškog staleža. Zapovjednici auksilijarnih kohorta i ala nazivali su se prefekti (*praefecti*) ili tribuni (*tribuni*) što je ovisilo o vrsti postrojbe.¹⁰⁷ Viteškom staležu je od Principata omogućena strukturirana vojna karijera koja je kroz svoj uspon zahtijevala služenje na određenim zapovjednim položajima unutar vojske. Za one mlađe pojedince rođene u viteškom staležu, pri ulasku u vojnu službu svoju karijeru bi započeli služeći na nizu zapovjednih položaja nazvanih *tres militiae* koje su im omogućavale napredovanje u kasnijoj prokuratorskoj karijeri. Ti položaji/milicije su se obnašali u sukcesivnom slijedu koji je najčešće počinjao s činom prefekta kohorte, zatim angustiklavnog tribuna i naposljetku kao prefekta ale, iako za vitezove nije postojala stroga obaveza služenja na svakom od ta tri položaja (*tres militiae*), pogotovo ako su u stalež ušli kao bivši primus pilusi ostvarujući potrebni financijski cenzus.¹⁰⁸ Nakon obnašanja jednog ili više tih vojnih položaja čija bi služba trajala između 3 i 4 godine, vitezovi su mogli napredovati na karijernoj ljestvici kao prokuratori i dalje na položaje velikih prefektura poput one u Egiptu ili u pretorijanskoj gardi. Prefekt vojnih inženjera (*praefectus fabrum*) također je jedan od položaja u vojsci rezerviran za mlade vitezove koji do sredine 1. stoljeća nakon Krista poprima simboličnu ulogu kao znak časti i postepeno nestaje. Za Principata, većina vitezova u vojnoj službi dolazi s Apeninskog poluotoka zbog visoke koncentracije uglednih i bogatih aristokratskih obitelji čije su financije osiguravale njihov povlašteni status u društvu, što u kasnijim periodima Carstva neće biti slučaj kada dominiraju vitezovi iz provincija carstva.¹⁰⁹

¹⁰⁶ B. DOBSON, 1974, 420-421.

¹⁰⁷ A. GOLDSWORTH, 2003, 64.

¹⁰⁸ B. CAMPBELL, 1994, 56.

¹⁰⁹ B. CAMPBELL, 1994, 56.

Slika 4 Struktura centurionata (P. CONNOLLY, 1975, 42.)

Među nižim vojnim oficirima glavna skupina su centurioni. Ukupno ih je 59 u jednoj legiji s glavnom funkcijom vođenja centurije koja se sastojala od oko 80 legionara. Svaka kohorta ima šest centuriona s obzirom na broj pojedinih centurija, osim prve kohorte koja ih ima pet.¹¹⁰ Međusobno se centurioni unutar kohorte hijerarhijski dijele na: *hastatus posterior*, *hastatus prior*, *princeps posterior*, *princeps prior*, *pilus posterior* i *pilus prior*, koji zbog svog seniorskog položaja također vodi i čitavu kohortu u kojoj se nalazi njegova 1. centurija. U nazivu titule su također imali naveden broj kohorte kojoj su pripadali, kao na primjer: *nonus hastatus posterior* koji je zapovijedao stražnjom centurijom hastata i time bio najniže rangirani centurion u devetoj kohorti.¹¹¹ Pet centuriona prve dvostruko veće kohorte skupno se nazivaju *primi ordines*. Kao najiskusniji centurioni legije višeg su ranga od ostalih centuriona i redovno uključivani u zapovjednikovo ratno vijeće (*consilium*). Njihove titule od najnižeg prema najvišem su sljedeće: *hastatus posterior*, *princeps posterior*, *hastatus posterior* i vrhovni centurion legije *primus pilus*.¹¹² Nije poznato kako su točno centurioni napredovali, iako rimski pisac Vegetije daje opis gdje centurioni napreduju tako da prolaze od 10. do 1. kohorte kroz sve centurije da bi dosegli

¹¹⁰ B. CAMPBELL, 1994, 46.

¹¹¹ R. D'AMATO, 2012, 4-5.

¹¹² P. CONNOLLY, 1975, 40.

konačni status *primus pilus*, ali takva teorija bi značila da bi bilo ukupno 59 promaknuća od najnižeg do najvišeg položaja, za što bi bila potrebna nerealna količina vremena ako uzmemo u obzir da bi za svaki položaj služili minimalno godinu dana. Realnija pretpostavka bi bila da su promaknuća funkcionirala na način direktnog transfera iz kohorte u kohortu čime bi se uspon do primipilata sastojao od minimalno 10 koraka, ako nije postojalo zasebno napredovanje kroz centurije prve kohorte.¹¹³ Rekrutacija novih centuriona odvijala se u nekoliko kategorija. Vitez, ako nije dobio zapovjedna mjesta u auksilijama, bio bi direktno postavljen na mjesto centuriona na temelju preporuke i obiteljskog utjecaja. Centurioni i dekurioni auksilijarnih postrojbi napreduju stupajući u legijski centurijat. Pripadnici pretorijanske garde sa statusom *evocati* i odrađenom službom od 16 godina u gardi mogu nastaviti karijeru kao legijski centurioni, čime bi mogli postići položaj *primus pilus*. Naposljetku, legionari s dugom i istaknutom povijesti službe prolazeći kroz niže dočasničke položaje mogu postati centurioni, što je ujedno i kategorija s najvećim postotkom novo-promaknutih centuriona u legiji.¹¹⁴

Centurion je odgovoran za administraciju svoje centurije, izdavanje naredbi i vođenje svojih vojnika tijekom borbe iz prvih redova. Također trenira i održava visoku razinu discipline izvan i za vrijeme bitke među vojnicima. Centurioni su imali viši stupanj edukacije od nižerangiranih vojnika legije te su znali čitati i pisati, zbog čega su ponekad korišteni kao savjetnici viših oficira.¹¹⁵ Cilj svakog legijskog centuriona bio je ući u krug *primi ordines* te u njemu dosegnuti status *primus pilus*. Postići dolazak na taj položaj za centuriona je omogućavalo akumuliranje znatnog bogatstva uz primanje velike plaće čime bi mogao dostići financijski cenzus i ući u povlaštenu viteški status, što u prijašnjim razdobljima nije bilo moguće. Naravno, doći do statusa *primus pilus* nije bio brz ni lagan pothvat te je uvelike ovisio o individualnoj sposobnosti i patronatu pojedinca. Centurion se mogao nadati promaknuću u primipila otprilike nakon što je sveukupno vojsku služio oko 40 godina, no upravo zbog znatnih povlastica, prestiža i mogućnosti koje bi takav položaj donosio, centurioni u vojnoj službi ostaju mnogo duže od standardnih 25 godina.¹¹⁶ *Primus pilus* dužnost obnaša jednu godinu i za to vrijeme funkcionira kao počasni simbol svih centurija svoje legije i kao glavni kanal komunikacije između njih i glavnog zapovjednika, legata. Nakon završetka jednogodišnje službe, *primus pilus* dobiva počasnu titulu

¹¹³ K. GILLIVER, 2007, 191-192.

¹¹⁴ B. CAMPBELL, 1994, 46.

¹¹⁵ B. CAMPBELL, 1994, 47.

¹¹⁶ B. DOBSON, 1974, 396.

primipilaris i uglavnom završava vojnu karijeru te preuzima važnu i prestižnu ulogu u svojoj municipalnoj zajednici iz koje je potekao. Ako pak želi nastaviti sa službom, a nije prestar, može gotovo automatski napredovati na položaj *praefectus castrorum*, koji je strogo rezerviran za vojnika njegovog visokog položaja i statusa u legiji. Također može stupiti na položaj vojnog tribuna u pretorijanskim, urbanim i vigilskim kohortama.¹¹⁷ Kao konačni uspon, *primipilaris* je mogao dosegnuti i najviše prokuratorske položaje u Carstvu natječući se za njih s pripadnicima iz hereditarnih viteških obitelji, zbog čega ih je za vrijeme ranog Principata prije Klaudija bilo iznimno malo. Tek od cara Domicijana (81-96 AD) imamo prvi spomen primipilara koji je držao više od jedne prokuratele. Razlog tomu je i visoka životna dob primipilara. Postojala su četiri moguća položaja u prokuratorskoj karijeri za primipilara: financijska prokuratura u provinciji, prefektura egipatske legije i kasnije partske, položaj upravnog prokuratora ili zapovjednika ratne flote i promaknuće na čelo neke od velikih prefektura.¹¹⁸ Centurion i *primipilaris* u rimskom društvu imaju iznimno velik ugled i prestiž, posebice u svom rodnom mjestu ako su se kroz vojnu karijeru uzdigli na status viteza. Po povratku iz vojne službe, u svojim lokalnim zajednicama često djeluju kao magistrati municipija, a u kasnijim periodima Carstva i kao patroni. *Primipilari* svojim statusom čine elitni dio rimskog društva, jer uz silni prestiž i kompetencije koje posjeduju, u čitavom Carstvu ih u bilo koje vrijeme ima samo 600. Nisu birani u senat zbog svoje starosti, ali zato su njihovi potomci kroz dvije ili čak jednu generaciju mogli dosegnuti takav položaj. Njihovi sinovi redovito su direktno postavljeni za centurione ili viteške časnike.¹¹⁹

5. ZAKLJUČAK

Rimska država u trenutku preobrazbe na carsku državnu administraciju u svome početnom periodu vladavine pod nazivom Principat dominira u svim civilizacijskim aspektima naspram susjednih zemalja i upravlja čitavim Mediteranom te velikim dijelom Europe donoseći svoju kulturu, jezik i običaje kojima će postupno romanizirati pokorene narode i stvoriti multikulturalno

¹¹⁷ B. DOBSON, 1974, 412.

¹¹⁸ B. DOBSON, 1974, 425.

¹¹⁹ B. DOBSON, 1974, 429.

moćno carstvo koje će preživjeti gotovo tisuću i petsto godina turbulentne povijesti. Ništa od toga ne bi bilo moguće bez moćne rimske vojske koja s pravom može nositi titulu temeljnog oslonca kompletne rimske države. Tajna uspjeha i dominacije nad ostalim protivnicima bila je kompleksna vojna struktura koja je početkom Principata doživjela preobrazbu čineći rimsku vojsku prvom stalnom profesionalnom silom na europskom tlu. Vojni poziv više nije sezonska pojava u kojoj se obični stanovnici naoružavaju i nakon prestanka sukoba vraćaju svojem civilnom životu do sljedećeg rata, već postaje prestižna karijera kojom vojnik priskrbljuje za sebe i svoju obitelj. Vojna služba otvara vrata i pri društvenom uzdizanju na razine nemoguće za vrijeme Republike, probijajući stoljetnu barijeru između običnog puka i aristokracije. Obični legionar na temelju zasluga može stremiti uzdizanju do najviših vojnih položaja s golemom količinom časti i prestiža poput glavnog centuriona (*primus pilus*) i prefekta kampa (*praefectus castrorum*) koji su kreirani u početku Principata u sklopu Augustovih opsežnih reformi. Nadalje uz dovoljnu ambiciju, sposobnost, ali i veze, moguća su služenja na elitnim pozicijama u državi poput prestižnih prokuratela ili najviših viteških prefektura koje su označavale vrhunske položaje unutar cijelog rimskog društva. Peregrinsko stanovništvo rimske države bi kroz časno služenje vojnog roka po isteku službe dobivalo rimsko građansko pravo ostvarujući mnoge privilegije i omogućujući prosperitet na pojedinačnoj, ali i obiteljskoj razini. Možemo reći da struktura rimske vojske koja je nastala početkom Principata sa svim svojim novinama nije promijenila samo kompletnu vojsku, već i čitavu rimsku državu.

6. POPIS LITERATURE

BINGHAM, S.J., 1997. – Sandra J. Bingham, *The Praetorian Guard in the Political and Social Life of Julio-Claudian Rome*, Vancouver: The University of British Columbia

CAMPBELL, B., 1994. – Brian Campbell, *The Roman Army BC31-AD337 – A Source Book*, London - New York, str. 9-68.

CONNOLLY, P., 1975. – Peter Connolly, *Rimska vojska*, Macdonald Educational, str. 33-42., 50-52., 54-66.

D' AMATO, R., RAVA. G., 2012. – Raffaele D' Amato, Giuseppe Rava, *Roman Centurions 31BC-AD500*, MAA-479, Oxford: Osprey, str. 4-7.

DOBSON, B., DURHAM, 1974 - Brian Dobson, Durham, The Significance of the Centurion and 'Primipilaris' in the Roman Army and Administration, 393-432, u: (GRUYTER, W. ur.) 1974. – *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt – Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der Neueren Forschung - II.* – Principat, Berlin - New York.

GILLIVER, K., 2007. - Kate Gilliver, The Augustan Reform and the Structure of the Imperial Army, str. 183-201, u: (P. ERDKAMP,. ur.), *A Companion to the Roman Army*, Malden – Oxford – Carlton.

GOLDSWORTHY A., 2003. – Adrian Goldsworthy, *The Complete Roman Army*, London:Thames & Hudson.

HOPKINS, L., 2014. – Lloyd Hopkins, *Fleets and Manpower on Land and Sea: the Italian classes and the Roman Empire 31 BC – AD 193*, Brasenose College: University of Oxford.

RANKOV, B., HOOK, R., 1995. – Boris Rankov, Richard Hook, *The Pretorian Guard*, Osprey - Elite 50, London.

SADDINGTON, D. B., 2007. - Dennis Bain Saddington, Classes. The Evolution of the Roman Imperial Fleets, str. 201-218, u: (P. ERDKAMP, ur.), *A Companion to the Roman Army*, Malden – Oxford – Carlton.

7. POPIS ILUSTRACIJA

Slika 1: Legionari (https://www.pinterest.com/pin/497014508849246678/)	8
Slika 2: Auksilijarni vojnik (P. CONNOLY, 1975, 50.)	10
Slika 3: Pretorijanac u svečanoj i vojnoj odori (P. CONNOLY, 1975, 39.).....	17
Slika 4 Struktura centurionata (P. CONNOLY, 1975, 42.)	23